

2255

Ն. Ռ. ԻՎԱՆՅՈՒԿ

ՀԱՏԻԿ ԶՈՐԱՑՆԵԼՆ ՈՒ
Հ Ա Տ Ի Կ Ա Ն Ո Ց
Պ Ա Տ Ր Ա Ս Տ Ե Լ Ը

633.1

Ի-85

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ՇԵՐԵՎԱՆ 1933

06 AUG 2010

633.1

Ի-85

Ն. Ո. ԻՎԱՆՅԱՆ

0705 848 25

ՀԱՏԻԿ ԶՈՐԱՑՆԵԼՆ ՈՒ
ՀԱՏԻԿԱՆՈՑ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼԸ

18668

ՊԵՏԶՐԱՏ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1933

29 APR 2013

37960-02

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Չքաղորատիչակալին մանր-մուշտ տնտեսութիւններն իրենց նեղլիկ (զուլակ) արտերը միացնում, թուժք ու միջնակները վերացնում— դարձնում են լայնատարած դաշտեր: Այնտեղ, ուր առաջ չէր կարելի չերկողանի փոցի գցել, վորովհետև կարող էր հարեանի արտը տակն առնել, ալժամ, շնորհիվ հողոգտագործման վոլեկալի ձևի անցներուն, ամենակատարելագործված գործիքները մատչելի չեն դարձել: Կոլտնտեսական գաղտերում բանում են վոչ միայն տրակտորի գութաններ, ցանող մեքենաներ, այլև կոմբայներ:

Գյուղական անհատական արտերի չնչին՝ կիսատպուտ բերքը պատմության գիրկն է անցնում: Հնգամյակի վերջում բերքատվութիւնը 35% բարձրացնելու առթիվ, կուսակցության և կառավարության կայացրած վորոշումը վոչ միայն կկատարվի, այլև կգեղակատարվի:

Կոլեկտիվ և խորհրդային խոշոր տնտեսութիւնները վերացնում են նաև (ամբարներում) ու հորերում, իսկ յերբեմն ել տան թախտի տակ հատիկ պահելու պապենական ձևերը, վոր տեղի ունեկին մենատնտեսության մեջ: Ծիածառնակ վերացվում են նաև թոնրով կամ թաղարներում հատիկ չորացնելու նախնական ձևերը:

Լենինգրադի մարզի պալմաններում հացի բերքը

հավաքելու համար բարենպաստ ժամանակ շատ քիչ է պատահում: Մեծ մասամբ ամառվա վերջերին ու աշնանն անձրևներ են գալիս, և հացն աչքան խոնավ է լինում, վոր կալից նոր դուրս յեկած հատիկը 18—20⁰/₀ ջուր է պարունակում, իսկ տեղումներ շատ յեղած տարիները խոնավությունը մինչև 30⁰/₀-ի յե հասնում:

Պարզ բան է, վոր այսպիսի հաց պահելը համարյա անհնարին է, քանի վոր հատիկը շուտ փչանում է, մանավանդ աշնանն ու գարնանը, յերբ դուրսը յեղանակը տաք է լինում: Սակայն կանոնավոր չպահելու դեպքում նույնիսկ լավ չորացրած հատիկն էլ կարելի չէ փչացնել: Այս իսկ պատճառով՝ ամեն մի կոլտնտեսություն ու խորհանտեսություն վոչ միայն պիտի կարողանա հացը լավ բուսցնել ու հասցնել, այլև պահելու համար պատրաստ անել ու լավ պահել: Այս աշխատության նպատակն էլ հենց այն է, վոր ցույց տա բերքը չորացնելու և պահելու աչն ձևերը, վորոնց իմանալն անհրաժեշտ է խորհանտեսության և կոլտնտեսության ամեն մի անդամի:

Հատիկային տնտեսության սոցիալիստական սեկտորի զարգացումն առաջ է անցնում կատարելագործված չորանոցներ ու շտեմարաններ կառուցելու տեմպերից: Այս իսկ պատճառով՝ իբրև ծալրահղ միջոց, խորհանտեսություններն ու կոլտնտեսություններն ստիպված են լինում հատիկը պահել նաև լավ չպատրաստված շենքերում և չորացնելու համար ողտագործել յեղած բոլոր հարմարությունները: Բայց այս միջոցներին իսկապես պիտք է նայենք վորպես ծալրահղ միջոցի, վորպես անխուսափելի չարիքի — վորպես մեռնող մենատնտեսությունից սոցիալիստական պրոլետարտեսությանը մնացած ժառանգության:

ԽՈՆԱՎ ՀԱՏԻԿՆ ԻՆՉՈՐԻ ԼԱՎ ՉԻ ՊԱՀՎՈՒՄ

Նորմալ պայմաններում հացահատիկը 12—14⁰/₀ ջուր պիտք է պարունակի: Հացահատիկի խոնավության բարձր չափը, վոր հողագործության ժողովրդական կոմիտարիատն է թույլ տալիս, 16⁰/₀-ից չպետք է անցնի, իսկ չուղատու հացահատիկներին — վուշ, կանեփ՝ 13⁰/₀-ից: Տաքությունը վորքան ցած լինի, խոնավությունն աչնքան շատ կարող է լինել և, ընդհակառակը՝ տաքությունը բարձր չեղած ժամանակ հատիկի խոնավությունը ցած պիտք է լինի, թե չե՝ լավ չի պահվի: Տարբեր աստիճանի տաքության ժամանակ ցորնի մեջ նորմալ խոնավություն պահպանելու աստիճանը ցույց է տալիս ստորև բերված աղյուսակը:

Ողի ջերմաստիճանը ցելսիուսով	Ջրի ⁰ / ₀ -ը ցորնի մեջ	Ողի ջերմաստիճանը ցելսիուսով	Ջրի ⁰ / ₀ -ը ցորնի մեջ
—20	20	30	11
—15	19	40	10
—10	18	50	9
—5	17	60	8
0	16	70	7
5	15	80	5
10	14	90	3
15	13	100	0
20	12		

Հացահատիկներն ողից ջուր ձծելու ընդունակութիւնն ունեն: Այս պատճառով եր, նալած ողի շերտաստիճանին, խոնավութեան պահպանումը նրանց մեջ տատանվում է: Խոնավութիւնը համեմատաբար հեշտութեամբ ձծելով՝ հատիկներն ալն լավ են պահում ու դժվարութեամբ են դուրս տալիս: Արհեստական կերպով թրջելու դեպքում հացադդիների հատիկները կարող են նաև մինչև 85° խոնավութիւնն ձծել, իսկ որադդիներինը՝ 300° ավելի, քան իրենց քաշն է 40° խոնավութիւնն ունենալու զեպքում հատիկը բոլորովին փափկում է:

Խոնավութիւնը վորքան բարձր լինի, հատիկն ալնքան դժվար կպահվի: Իսկ պատճառն ինչ է: Յեթե հատիկը հասցված է ողային չորութեան վիճակի, ալսինքն՝ $10-12^{\circ}$ խոնավութիւնն ունի, կյանքը նրա մեջ համարյա մեռնում է: Շնչառութիւնը բոլորովին դանդաղ է կատարվում: Բոլորովին այն չենք նկատում խոնավ հատիկի մեջ տաքութիւնը բարձրացած դեպքում: Ամեն մի կոլտնտեսական գիտի, վոր հողը վորքան խոնավ ու լեղանակը վորքան տաք է լինում, ցանած սերմն այնքան շուտ է բուսնում: Հատիկը, ինչպես ամեն մի կենդանի ելակ, շնչում է և շնչելու ժամանակ թթվածին է հալաքում ու ածխածին արտաշնչում: Խոնավութիւնն ու տաքութիւնը վորքան բարձր են լինում, հատիկի շնչառութիւնն ալնքան ուժեղ է լինում:

Իսկ չեթե տուն տանելու ժամանակ հատիկը լավ չորացրած չի լինում, կամ հետո խոնավութիւնն է ձծում, սկսում է կենդանանալ, ու շնչառութիւնն ալնքազանում է: Տաքութիւնն ու խոնավութիւնը բարձ-

րանալու հետ, հատիկի շնչառութիւնն էլ է արագանում: Տաքութիւնը 15° -ից մինչև 30° բարձրանալու հետ, ածխածնի արտաշնչումը 20 անգամ ավելանում է:

Շնչառութեան ուժեղանալու հետևանքով տաքութիւնը բարձրանում է, և դանազան բակտերիաների ու բորբոսասնկերի զարգացման համար բարենպաստ պայմաններ են ստեղծվում: Յեթե հատիկը բոլորովին անխնամ մնա, տաքութիւնը կարող է հասնել մինչև 8° , 50° , նուչնիսկ ավելի, և սաղմը փչացնել: Շնչառութիւնն ուժեղանալու արդիւնքը լինում է այն, վոր հատիկի յերեսին, մանավանդ լավ չորափոխելու դեպքում, ածխածնի շատ է նստում, և հատիկները զրկվում են նորմալ կերպով շնչելու, այսինքն՝ թթվածին հալաքելու հնարավորութիւնից, վոր և պատճառ է դառնում սաղմը փչանալուն:

Հատիկի փչանալուն նպաստում են նաև դանազան տեսակի բորբոսասնկեր: Սրանք սկզբում միայն հատիկի յերեսին են բուն դնում, իսկ չերբ հատիկը թուլանում ու կեղևը փափկում է, ավելի խորն են մտնում և բոլորովին մեռցնում այն: Այդ բորբոսասնկերի յերևան գալու նշանն իրենց նեխահոտն է: Հատիկն առանձնապես շուտ է փչանում այն դեպքում, յերբ շերտը հաստ է լինում և ժամանակին չի ողափոխվում:

Այսպիսով, հատիկի խոնավութեան կամ թացութեան արդիւնքը լինում է ալն, վոր բաղադրութիւնը հետզհետե փոփոխվում է ալն տեղն է հասնում, վոր փոխլուց կամ ծիլ տալուց փչանում է: Իսկ չոր հատիկը կարող է լավ պահվել ու չփչանալ: Հատիկի չորութե-

թյունն իր լավորակության գլխավոր նշանն է: Ահա թե ինչո՞ւ բոլոր միջոցները ձեռք պետք է առնվեն, վորպեսզի հատիկն ողային չորության վիճակի չհասցվի:

ԻՆՉՊԵՍ ՎՈՐՈՇԵԼ ՀԱՏԻԿԻ ԽՈՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հատիկի խոնավությունն առանձին դործիքների միջոցով ճիշտ վորոշվում է լաբորատորիաներում կամ սերմ ստուգող կայաններում: Կոտնտեսության կամ խորհոտեսության աշխատավորը դործնական կյանքում պետք է կարողանա խոնավությունն իսկույն վորոշել, թեկուզ վոչ այնքան էլ ճիշտ, բայց այնքան, վոր հատիկի փչանալու առաջն առնելու համար կարողանա այս կամ այն միջոցը ձեռք առնել:

Բերենք խոնավությունը վորոշելու մի քանի միջոց: Զանազանվում են չոր, միջակ չոր, խոնավ և թաց հատիկները: Խոնավ հատիկը թացից տարբերվում է նրանով, վոր փայլն ու սրտությունը կորցնում և գույնը դեղնում է: Թաց հատիկն ավելի լիքը, դրսից ավելի կռկ ու հավասար է լինում, քան չորը: Չոր հատիկը բուռն առնելիս մատների արանքից հեշտությամբ թափվում է, իսկ խոնավն ու թացը բուռն մեջ գունդ մնում են: Չոր հատիկի մեջ պտղուցն ու ձեռքն ավելի հեշտ են մտնում, քան թացի մեջ: Չոր հատիկի մեջ ձեռքը խոթելիս սառնություն է զգացվում, իսկ խոնավի ու թացի մեջ՝ տաքություն և խոնավություն: Բուռն մեջ սեղմած հատիկի, մանավանդ դարու և վարսակի, պոչերը ծակում են: Խոնավ և թաց հատիկի շեղջի մեջ ձեռքը խոթելիս, հատիկները կըպչում են ձեռքին: Խոնավությունը վորքան շատ լինի,

հատիկներն այնքան շուտ են կաշում ձեռքին: Հատիկները հաշվելիս պետք է պահել ձեռքի յերեսին, վոր քրտնելու կողմից ավելի ազատ է: Թիակով խոտնելիս կամ մի ուրիշ տեղ լցնելիս չոր դարու և վարսակի հատիկները պարզ ու դնդուն խշշում են, իսկ թացիներ թրպալալով ընկնում են: Մի վորևե հատիկ վորևե պինդ մարմնի վրա դանակով կտրելիս, դանակի ուժից կտարվում է, ու կտորտանքը շիկալով թռչում են այս ու այն կողմը, իսկ խոնավի կտորտանքը չեն թռչում: Հատիկի խոնավությունը վորոշվում է նաև զնդասեղով ծակելիս: Հատիկը վորքան խոնավ լինի, այնքան հեշտ է ծակվում, իսկ վորքան չոր, գնդասեղն այնքան դժվար է մտնում: Ատամի տակ զցելիս չոր հատիկը ջարդվում է, իսկ թացը միայն ճեղքվում ու տափակում է:

Բայց վերոհիշյալ բոլոր միջոցները, վորոնք դործնական կյանքում կիրառվում են, խոնավությունը միմիայն մոտավորապես վորոշելու համար են: Կավ հմուտ լինելու դեպքում միայն կարելի չէ այս միջոցներով խոնավությունը մոտավորապես ճիշտ վորոշել: Խոնավությունը հետևյալ կերպ կարելի չէ ավելի ճիշտ վորոշել: Վերցնում են 100 գրամ հատիկ և մանրացնում ու չորացնում, մինչև վոր 8, 110° տաքության ժամանակ սովորական քաշը տեղը գա:

Չորացումը պետք է կատարել հատուկ չորանոց-պահարանի մեջ, իսկ չեղած դեպքում՝ կարելի չէ վառարանի վրա կամ մեջը, միայն թե շատ զգուշ պետք է լինել, վոր հատիկը չբովի: Յեթե չորացնելուց հետո հատիկը հիշյալ 100 գրամի փոխարեն 83 գրամ քաշեց, ուրեմն՝ 17 գրամ պակասել է կամ 17% չոր է յեղել մեջը:

Ուսումնական հյուսիսային խոնավ շրջաններում խոնավ հատիկը չորացնում են սովորաբար հատուկ չորանոցներում:

Ավելի լավ է խոնավության ճշտությունը լաբորատորիայում վորոշել:

Ցեթե վորոշելիս պարզվի, վոր հատիկի միջի խոնավությունը գերաշնորհ է նորմալ տեղում, ուրեմն պետք է չորացնել և խոնավությունը հասցնել մինչև 13—14⁰/₀-ի: Այս դեպքում բերքը չորացնելիս միանգամից հարց է ծագում, թե մինչև ինչ աստիճան պետք է չորացնել ինչպես հատիկը, այնպես և շրջապատի ողը, և չորացնելու համար վորքան ժամանակ է պետք, վոր հատիկը չկորցնի իր արժեքավոր հատկությունը:

Կարող է թվալ, թե տաքությունը վորքան շատ բարձրացնենք, հատիկն այնքան շուտ կարող ենք չորացնել: Բայց սերմացու հացահատիկի նկատմամբ այդպես անել չի կարելի: Բաղաթիվ փորձերից պարզվել է, վոր հատիկը ծլունակությունը բոլորովին կորցնում է, քերք չոր ողի մեջ տաքացնում են մինչև Ց. 75, խոնավ ողի մեջ՝ մինչև Ց. 60⁰ և ջրի մեջ՝ մինչև 50⁰:

Իսկ ցեթե անգամ հատիկը պարենի կամ կերի համար չորացվի և ծլունակությունը բոլորովին նկատի չառնվի, դարձյալ չափազանց շատ տաքացնել չի կարելի, վորովհետև կարող է խաշվել կամ բռվվել: Բացի այդ, տաքությունը շատ բարձրացնելիս, հատիկի լերեսը կեղև է բռնում ու թույլ չի տալիս, վոր ջուրը միջից դուրս գա:

Նկատի ունենալով այս հանգամանքները՝ սերմի

համար հատիկ չորացնելիս սկզբից թույլ չեն տալիս, վոր տաքությունը Ց. 55⁰-ից անցնի, իսկ պարենա-վորման և կերի համար չորացնելիս՝ 60—75⁰-ից:

Չորացնելու վրա ազդում է նաև հատիկի շերտի հաստությունը: Շերտը վորքան հաստ է լինում, հատիկն այնքան ավելի ուշ է չորանում:

Այսպես, Ց. 15-ի տաքության ժամանակ միահատիկ շերտից 4 ժամում 14⁰/₀ խոնավություն կարելի չէ գոլորշիացնել, յերկհատիկ շերտից՝ 7⁰/₀, յեռահատիկ շերտից՝ 6⁰/₀, հնգահատիկ շերտից՝ 4⁰/₀: Ուրեմն՝ չորացումն արագացնելու համար պետք է աշխատել, վոր հատիկի հետ շփվող ողի տաքացած մակարդակը վորքան կարելի է մեծ լինի:

Վորքան ժամանակ է հարկավոր հատիկ չորացնելու համար: Հատիկի խոնավությունը լինում է վոչ միայն դրսի շերտի մեջ, այլև ներսի: Վորպեսզի հատիկն ավելորդ ջուրը կորցրած լինի, վորոշ ժամանակ է պետք: Տաք ողի արագ դործողության ժամանակ հատիկների միայն դրսի շերտն է չորանում: Հատիկի ներսը լեղած ջուրը դուրս հանելու համար վորոշ ժամանակ է պահանջվում:

Բոլորովին թաց հատիկը չորացնելու համար բավականին յերկար ժամանակ է պահանջվում:

Վորպեսզի հատիկի տաքությունը բարձրանա ու միաժամանակ ծակոտիները բացվեն, հարկավոր է առնվազն 3—3½ ժամ, նայած թե չորանոց մտնող հատիկն ինչ աստիճան տաքություն և խոնավություն ունի:

Վերոհիշյալից հետևյալ յեզրակացությունը կարելի է անել, վորով պետք է ղեկավարվել բերքը չորացնելու ժամանակ.

1. Չորացնելու ժամանակ հատիկն աստիճանաբար

պետք է տաքացնել և յերբեք թույլ չտալ, վոր մեկն չափազանց բարձր տաքության յենթարկվի:

2. դրոշ պետք է լինել, վոր չորանոցի տաքությունը սահմանված չափից չանցնի: Պարենի ու կերի հատիկների համար տաքությունն ավելի բարձր կարող է լինել, քան սերմացուի համար:

3. չորանոցի խոնավ ողը վորքան կարելի յե շուտ պետք է մաքրել: Ողի կանգնած ժամանակ հատիկը կարող է խաշվել, մի հանգամանք, վոր վոչ միայն չորացնելու հաջողության վրա յե ազդում, այլև սերմացուի ծլունակության վրա:

4. հատիկն այն հաստությամբ պետք է լցնել, վոր ամեն կողմից մեջն ող խաղա:

5. չորացնելն այնքան պետք է տևի, մինչև վոր հատիկն ավելորդ խոնավությունը դուրս տա: Հատիկը չորանոցում յերկար չպետք է պահել, վորովհետև հրակելու համար ավելորդ աշխատող ուժ է վատնվում և անտեղի ահագին վառելիք է գնում:

6. պետք է աշխատել, վոր ողը, չորանոցից անցնելիս ու ջրի գոլորշիներից հագեցնալիս, ավելի ու ավելի խոնավ հատիկի հանդիպի: Ողի չորացնող հատկությունը կախված է ողի և հատիկի մեջ յեղած խոնավության հարաբերականից: Միատեսակ խոնավություն ունեցող ողը հատիկի մեկը կարող է չորացնել, իսկ մյուսն ողի հետ շփվելիս վոչ միայն չի չորանա, այլ, ընդհակառակը, ողը կչորացնի՝ վերջինից խոնավությունը խլելով ու ինքը խոնավանալով:

7. Չորանոցից անցնող ողի ջերմությունը վորոշված չափից յերբեք չպետք է իջնի: Ողի ու հատիկի

տաքության միջև յեղած տարբերությունն այն պետք է լինի, վոր ողի հավաքած ջուրը չնստի հատիկի վրա:

ՉՈՐԱՑՆԵԼՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿԸ

Ծանոթանալով չորացնելու կարևորագույն պայմաններին՝ այժմ ծանոթանանք բերքը դանազան յեղանակով չորացնելու գործին: Չորացնել կարելի յե կամ ամբողջ բերքն առանց կալսելու, կամ միմիայն հատիկը: Առաջին ձևը գործ է ածվում այն ժամանակ, յերբ հացը կամով է ծեծվում կամ թակելով: Այլապես՝ դժվար է լինում հատիկը հանել, իսկ խոնավ տարիները, յերբ հատիկի խոնավությունը 25—30⁰/₁₀-ի յե հասնում, բոլորովին անհնար է լինում: Յերբ կալսիչ մեքենաները լույս աշխարհ ընկան, բերքի խոնավությունը այլևս խոչնդոտ չի հանդիսանում կալսելու ժամանակ: Կալսիչներով, մանավանդ մեխանիկական շարժիչ ունեցողներով, հնարավոր է դարձել նաև թաց հացի կալսելը:

ԴԱՇՏՈՒՄ ՉՈՐԱՑՆԵԼՈՒ ՁԵՎԵՐԸ

Վորովհետև դաշտում չորացնելու գործը լավ կազմակերպելու դեպքում հատիկի խոնավության տոկոսը զգալի չափով կարելի յե իջեցնել և այսպիսով իսկ հեռու մնալ վառելիքի ու չորանոց դնելու ավելորդ ծախսերից, հենց այս հարցի վրա ել կանգ առնենք:

Հնձած հացը սովորաբար խուրձ են կապում, յեթե միայն խուրձկապ մեքենայով չի հնձվել: Իսկ յեթե խուրձկապն է հնձել, ինքն ել կապում է: Մաքուր, մոլախոտի վոչ մի խառնուրդ չունեցող հացի հնձելն

ու խուրճ կապելը կատարվում է միաժամանակ: Իսկ չեթե ցանքը մոլախոտոտ է կամ ցանված է առվուշ-տի (յոնջա) հետ, վորն այնքան է բարձրացել, վոր հնձելիս ծղոտի հետ է գնում, ավելի լավ է թողնել առանց կապելու, մինչև վոր խառնուրդը լավ թառամի ու ցամաքի: Թե չե՝ ծղոտը կարող է փտել-փշանալ: Պարզ բան է, վոր լավ չեղանակին միայն կարելի չե հացն առանց կապելու թողնել: Չորացրած հացն ավելի լավ է առավոտյան ցողի ժամանակ կապել, վոր հատիկը չթափվի:

Կապած խրճերը թողնում են դաշտում վոր չորանան ու լավ հասնեն: Խոնավ ու անձրևալին չեղանակին հնձած հացը լավ չի չորանում: Հենց այս պատճառով էլ հունձը լավ չեղանակին պետք է անել:

Դաշտում հացը զանազան ձևով են չորացնում: Մենք կծանոթանանք միայն մի քանի ձևերի:

Նայած կլիմայական պայմաններին, դաշտում չորացնելու համար հացը բարդում են կամ փառնա դնում: Չորացնելու համար ավելի լավ է բուրգ դնել: Բուրգն ալպեա է դրվում. մի խուրճ ցից կանգնեցնում են և այս ու այն կողմից չորս խուրճ խաչաձև միացնում այդ խրճին. հետո արանքների բաց տեղերը նորից չորս խուրճ են դնում ու կտր ձև է ստանում: Այս բոլորից հետո մի խուրճ էլ վրան են դնում ու գլուխը բռնում, բայց այս վերջին պատերազմը խուրճը զլխարկի (փափախի) ձև ունի: Միայն պիտի զգուշ լինել, վոր տակի իննը խրճի գլուխը լավ ծածկվի: Դարին, վորի հասկերը ճապաղ են, բուրգ դնելիս տակի իննը խրճի ծալերը ծղոտե կեմով պետք է լավ վրա քաշել. վոր և հեշտացնում է տասերորդ խրճով

գլուխը բռնելու գործը: Խնամքով դարսելու դեպքում բուրգի մեջ հացը լավ է չորանում և նույնիսկ չերկաբատե անձրևներից չի փասվում:

Յեթե խրճերի վերջավորութան (կոթի) մեջ խոտ կամ տակը ցանած առվուշտից շատ է լինում, այն դեպքում վերջավորությունները բավականին դանդաղ են չորանում:

Այսպիսի դեպքերում լավ չեղանակին ավելի ձեռնտու չե խաչփուռն (Крестницы) դնել: Խաչփուռն դնելիս զգուշ պիտի լինել միայն, վոր խրճի հասկերը գետնին չառնեն: Այս պատճառով՝ առաջին խուրճը մեջտեղից կուցնում են և ցից դնում գետնին այնպես, վոր հասկերը գետնին չառնեն: Այս խրճի վրա չորս խուրճ խաչաձև այնպես են դնում, վոր հասկերը վերջավորություններից բարձր կանգնեն: Խաչփուռնի վրա զլխարկաձև մի խուրճ են դնում ու գլուխը բռնում: Խնամքով դարսելիս անհրաժեշտը հասկերի մեջ չի մտնում և հոսում է դեպի վերջավորությունը:

Հյուսիսային յերկրներում հաց չորացնելու հետևյալ ձևն է շատ տարածված: Մեկը մյուսից վորոշ հեռավորության վրա (5—10 մետր) հողի մեջ յերկուական գերան են տնկում և արանքները ձողեր (բարակ փայտ) անցկացնում ու խրճերը զլխի վրա դնում այս ձողերին: Ձողերի տարածությունը այնպես պետք է լինի, վոր հասկերը գետնին չհասնեն: Խրճերի առաջին շարքի վրայից նորից ձողեր են անցկացնում ու վրան նորից խրճեր են շարում և այլն: Շարքը հասնում է մինչև յերեք մետրի, նույնիսկ ավելի: Վերին շարքը ծղոտով ծածկում կամ բոլորովին բաց են թողնում: Յեկող անձրևը խրճերի յերեսից հեշտությամբ ցած է

հոսում և միայն վերևի շարքի խրճերի վերջավորում-
թյունն է թրջում: Քանի վոր խրճերն իրար ախիդ
կապած չեն լինում, քամին հեշտությամբ և մտնում
ամբողջ շարքի մեջ, և հացն անձրևից բոլորովին չի
փնամվում: Կարելի չե նաև յերկու շարք շարել: Այս
դեպքում կողքերից յերկուական գերան են ցցում դե-
տինը և արանք շատ թողնում: Զողերը մեխում են
կողքերի գերաններին ու խրճերը զլխավալը շարում
ձողերի արանքները և վերևից ծածկում ծղոտով կամ
փալասներով: Լավ շարելիս անձրևաշուրը հասկերին
բոլորովին չի հասնում և խրճերի միայն վերջավորում-
թյունն է թրջում: Այսպիսի դեպքերում հատիկը բա-
վականին լավ է չորանում:

Կարելի չե գործածել չորացնելու նաև այլևս կոչ-
վող ֆինլանդական ձևը: Հողի մեջ ցցեր են տալիս և
խրճերը լացքին շարում վրան: Բայց խրճերը քիչ
թեք պետք է լինեն—վերջավորությունը բարձր, իսկ
հասկերը՝ ցածր, վոր անձրևաշուրը ցած թափվի և
հասկերի վրա չմնա:

Անկախ այն բանից, թե խճերը բուրգ են դրված
կամ ալ կերպ, դաշտում չորացնելու ժամանակ շատ
զգուշ խնամք են պահանջում: Ամեն անգամ անձրևից
կա, քամուց հետո պետք է ստուգել, թե չե՞ խրճերը
կարող են թափվել ու անձրևի ժամանակ թրջվել և
միջի հատ կը՝ ծել: Յեթե յեղանակը լավ, արևային է,
բուրգը մի որով կարելի չե բաց անել, վոր շուտ չո-
րանա:

Հացը լավ չորանալուց հետո կամ ուղղակի կրում են
կալը (կալսիչի մոտ) կամ դաշտում տեղում տեղը կամ
բարդոցում, կրում են ծածկի տակ: Լավ չչորացած դեպ-

քում, բարդոցած կամ ծածկի տակ դրած հացը շատ շուտ
կարող է քտնել ու տաքանալ: Տաքությունը կարող է
հասնել մինչև 8. 70—100 -ի, վորի ժամանակ հատիկի
վոչ միայն քաշն է պակսում, ալև, վորպես սերմա-
ցու, հատիկն անպետքանում է:

Վորպեսզի այսպիսի բաներ չպատահեն, բարդոցե-
լու կամ ծածկի տակ դնելու ժամանակ ողանցքներ
պետք է թողնել: Բարդն այնքան պետք է լի-
նի, վոր մի որում ծեծվի—վերջանա: Բարդոցելու համար
չոր տեղ պետք է ընտրել, տակը բան դնել և հասկերը
դեպի ներքև տնել: Տակնոցի բարձրությունն առնվազն
1² մետր պետք է լինի: Տակնոցը հացը խոնավությունից
պահում է: Բարդելուց հետո գլուխը ծղոտով պետք է
ծածկել և լավ պնդացնել, վոր քամին չտանի:

Յեթե դաշտում չի հաջողվում հացը լավ չորացնել
և խորհոտեցնելությունը կամ կոլտնտեսությունը հա-
տիկի չորանոցներ չունի, այն դեպքում կալսիլուց
առաջ հացը պետք է չորացնել զանազան տեսակի
խրճաչորանցներում:

ՀԱՏԻԿՆ ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏՔ Ե ՊԱՀԵԼ

Վերևում արդեն առաջինը, վոր թոնրի վրա կամ
թաղարով չորացնելու նախնական ձևերը սոցիալիս-
տական տնտեսության համար միանգամայն անգործա-
ղելի լին: Նույնը պետք է ասել նաև պահելու նախ-
նական ձևերի մասին: Մանր տնտեսությունները հա-
տիկը պահում են վանդականման փոքրիկ փեթակնե-
րում, կամ ջվալներով խոթում են թախտերի տակ,
կամ ուղղակի շեղջ են տալիս վորևե անկյունում:

Պարզ բան է, վոր այսպես պահելուց ահագին կորուստ է լինում:

Մուկը, առնետն ու մյուս ֆլասատուներն ահագին հատիկ են փշացնում, վորովհետև բոլորի համար ել ճանապարհը բաց է դեպի հատիկը: Իսկ ֆլասատուների դեմ կովելը հնարավոր չէ: Վնասատուների վոչընչացման գործ կազմակերպել չի կարելի, քանի վոր հատիկը տասնյակ ու նույնիսկ հարյուրավոր շենքերի և շատ անգամ ել տների մեջ է գտնվում: Բացի այդ, թունավոր նյութեր բանեցնելն այս դեպքում վոչ միայն անոգուտ է, այլև վտանգավոր է մարդկանց ու անասունների համար: Այս ձևով պահելու արդյունքն այն է լինում, վոր զգալի կորուստներ են տեղի ունենում, հատիկը գուցե զցում — դառնում է աղբազույն: Բոլորովին ուրիշ բան է, յերբ հատիկը պահվում է հատկապես հարմարեցված շենքերում ու մեծ քանակությամբ: Այս դեպքում միանգամայն հաջող կերպով կարելի է կազմակերպել վոչ միայն հատիկը կանոնավոր խնամելու գործը, այլև ֆլասատուների դեմ կռուվելու համար կիրառել գիտության կողմից հանձնարարվող միջոցները: Փորձը ցույց է տալիս, վոր հատկապես կառուցված պահեստներում պահվող մեծածախ հատիկն իր արժեքավոր հատկութունը չի կորցնում: Մինչդեռ անհատական գյուղական տնտեսությանը հատիկի կանոնավոր պահելու միջոցները մատչելի չեն, այնինչ այժմ, տնտեսություն վարելու 'կոլեկտիվ' ձևերին անցնելով՝ լավ պահեստ կառուցելը վոչ միայն կատարելապես հնարավոր է, այլև անհրաժեշտ է, Բայց նախքան կանոնավոր պա-

հելու ձևերի նկարագրելը, կանգ առնենք այն փոփոխությունների վրա, վոր տեղի չեն ունենում հատիկի պահելու ժամանակ:

ԻՆՉ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ ԵՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄ ՊԱՀԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿ

Պահեստ լցրած հատիկը ժամանակի ընթացքում կորցնում է իր քաշի մի մասը: Պակուրդի մեծութունը շատ պատճառներ ունի, վորոնցից պակաս կառնոր դեր չեն խաղում՝ հատիկի խոնավությունը, շենքի վիճակը, պահելու ձևը, տարվա յեղանակը և այլն: Էձեղի-հեղի քաղված հատիկի քաշն ավելի շատ պակսում, քան ավելի հին լցրած հատիկը: Հեղի-հեղի քաղածի և պահեստ լցրածի քաշի պակսորդը մի տարուց հետո յերբեմն հասնում է—ցորենին՝ 2,5 — 3,5⁰/₁₀-ի, գարունը՝ 3,5⁰/₁₀-ի, լոբազգիներին՝ 2—6⁰/₁₀-ի և չուղատուներին՝ 6—9⁰/₁₀-ի: Յերկրորդ տարին կորուստը կրկնակի է լինում: Հին հատիկը 12 ամիս պահելուց հետո 1⁰/₁₀ միայն կարող է կորցնել: Կորուստները հավասար չափով բաժանել քառամսյակներին, նույնպես հնարավոր չի: Առաջին քառամսյակին 45⁰/₁₀ է ընկնում, վերջինին՝ մինչև 10⁰/₁₀: Այսպիսի կորուստներ նկատվում են կոլտնտեսությունների ու խորհրդային տնտեսությունների պահեստներում, վորտեղ հատիկը կանոնավոր է պահվում: Իսկ գյուղացիական շտեմարաններում, վորոնք հատիկ պահելու համար վոչ մի հարմարութուն չունեն, կորուստները կարող են կրկնակի, նույնիսկ յեռակի չափով ավելի լինել և հասնել մինչև 20⁰/₁₀-ի:

Քաղը հաճախ պակսում է ի հաշիվ խոնավության: Յեթ՝ հատիկն առանց չորացնելու լցնենք պահեստ, ամենալավ խնամելու դեպքում էլ խոնավությունը կկորցնի և ժամանակի ընթացքում կհասնի այն փափակին, ինչպես դուրսը չորացրածը, այն է՝ 6—8% ջուր կկորցնի Հենց ավելորդ ջրի հաշվին էլ տեղի կունենա ցամաքելը: Ասպես, յեթե պահելու ժամանակ հատիկը 4% է կորցնում, քաղի պակսորդը մոտավորապես 4,8% է կհասնի Բայց հատիկները վոշ միայն խոնավութուն են կորցնում, այլև լավ չպահելու դեպքում նույնիսկ ոգից են խոնավություն ծծում: Այս հատկությունն ունեն առանձնապես լրբազգի հատիկները—սիսեոր, վիկըայն: և Խոնավությունը վորքան բարձր է լինում, շնչառությունն այնքան ուժեղ է կատարվում, հատիկի սեղ յեղած սննդարար նյութերն այնքան շատ են փչանում: Շնչառությունն առեղանալուց տաքությունը բարձրանում է, մի բան, վոր նույնպես նպաստում է կորուստներ առաջ գալուն: Լավ մտիկ չանելու դեպքում հատիկը կարող է տաքությունից այրվել: Խոնավ ու տաքացած հատիկը կարող է նաև հեշտությամբ ծլել կամ իր արժեքը կորցնել վոշ միայն վորպես սերմացու, այլև վորպես պարհն և կեր: Բացի այդ, տաքացած հատիկը նպաստավոր պայման է ստեղծում զանազան տեսակի սնկային ու բակտերային հիվանդությունների համար, վորոնք հատիկի ծլունակությունը սաստիկ զցում—դարձնում են բոլորովին անբուսակի:

Հատիկի կորստին նպաստում են նաև պահեստային զանազան ֆնասատուները—մուկը, առնետը, միջատը: Մի մուկը տարեկան 1,5—3 կիլոգրամ հատիկ

է ուտում, իսկ յեթե մկները շատ լինեն, կորուստը շատ զգալի կարող է լինել:

Հասիկի դիմացկունությունը՝ պահելու ժամանակ: Պահելու ժամանակ ամեն մշակույթ էլ միանման դիմացկունութուն չի ունենում, յեթե նույնիսկ հատիկը նորմալ հաստության է:

Իրենց դիմացկունությամբ, մշակույթները հետևյալ կերպ կարելի է դասավորել, ըստ վորում ամեն մի հաջորդ մշակույթ ավելի քիչ դիմացկուն է, քան նախորդը: 1) ցորեն, 2) հաճար, 3) գարի, 4) վարսակ, 5) վուշ: Ցածորակ, աղբոտ հատիկն ավելի քիչ դիմացկուն է, քան նորմալ վորակինն ու աղբոտը:

Չոր հատիկը թե ամառը և թե ձմեռը յերկար կարող է պահվել: Միջին խոնավություն ունեցող հատիկը կանոնավոր կարող է պահվել միայն տաքում սառը յեղանակին, իսկ տաք յեղանակին պահելն անհուսալի է: Միջին խոնավության հատիկը լավ և անդուլ հոսկողություն է պահանջում: Խոնավ հատիկը պահելու քիչ կղմանա, այն էլ միայն ձմեռը: Խոնավ հատիկը պետք է անպայման չորացնել:

Այն հացը, վոր հնձի ժամանակ լավ հասած է, ավելի լավ է պահվում, քան խակը: Պահելու ժամանակ լոակ հացի մեջ հասունացման պրոցես է տեղի ունենում, վորի հետևանքով դուրս են գալիս տաքությունն ու խոնավությունը: Այս իսկ պատճառով՝ հեղի-հեղի քաղված ու պահեստ լցվող հացի պահելուն առանձին ուշադրություն պետք է դարձնել:

Ցեղանակը վորքան տաք է լինում, այնքան ավելի դժվար է պահվում նույնիսկ համեմատաբար չոր հատիկը: 0° կամ 2—3° տաքության ժամանակ նույնիսկ

խոնավ հատիկներն իրենք-իրենց այրվելու վտանգից զերծ են լինում, յեթե շեղջը բարձր չի և կտրտուկներ¹⁾ մեջ շատ չի լցված:

Ձմեռ ժամանակ պետք է աշխատել, վոր պահվող հատիկի տաքությունը դրսի տաքությունից շատ չտարբերվի: Իսկ ամառ ժամանակ հատիկի տաքությունը 8. 20—25°-ից բարձր չպետք է լինի: Յեթե տաքությունը բարձրանում է, ուրեմն ինքնիրեն այրվելը հնարավոր է, ուստի և ամեն տեսակի միջոցներ պետք է ձեռք առնել տաքությունն իջեցնելու:

ՊԱՀԵԼՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿԸ

Պահեստում հետեյալ ձևով կարելի չե հատիկ պահել: ա) շտեմարանների (կտրտուկ) մեջ, բ) ջվալով կամ պարկեբով, հատակի վրա շեղջ-շեղջ արած: Պահելու ձևի ընտրությունը կախված է պահեստի սարքավորումից, ամանից, ինչպես և հատիկների տեսակից:

1. Չոր հատիկը կարելի չե թե պարկերով պահել, 2. խոնավ հատիկը լավ պահելու և լավ խնամելու համար խորհուրդ է տրվում շեղջով պահել: 3. Առանձնապես չոր հատիկը, որինակ՝ կորնգանը, վուշը և այլն, բանջարեղենի սերմորայքը պահվում են միմիայն ամաններում (պարկերում). 4. պահեստում տեղ շատ չբռնելու համար պարկերի մեջ պետք է պահել նաև այն դեպքում, յերբ վորեն մշակութի հատիկ քիչ է:

Կտրտուկներն այնպես պետք է հարմարեցնել, վոր

տեսակավոր հատիկներն իրար խառնվելու վոչ մի լերկուղ չլինի: Յեթե մի կտրտուկ պինդ կպչում է մյուսին, պատերն ամուր պետք է լինեն և առանց ծակ ու ծուկի: Առատաղ չեղած դեպքում կտրտուկների վրա պետք է բան դնել-ծածկել: Առանձնապես ուշադրություն պետք է դարձնել կտրտուկների հատակի վրա:

Ամեն մի կտրտուկի մեջ մի տեսակ հատիկ միայն կարելի չե լցնել, այն ել վորոշ տեսակավոր մաքրությամբ և ֆիզիկական հատկություններով: Թաց հատիկը չի կարելի չորին խառնել, վորովհետև պահելու տեսակետից, այս դեպքում ամբողջ պահեստն անհուսալի չե դառնում, քանի վոր տեղ-տեղ կարող է այրվել:

Սերմացուն շտեմարանների մեջ պահելիս, շեղջի բարձրությունը կախված է չորությունից: Հատիկը խորքան չոր լինի, շեղջն այնքան բարձր կարելի չե անել: Չոր հատիկի շեղջի բարձրությունը շտեմարանի մեջ կարելի չե 3,5 մետր անել: Լավ կազմակերպված շտեմարաններում շեղջի բարձրությունը զգալի չափով ավելի չե լինում: Շենքի պակասության դեպքում շեղջի բարձրությունը հետեյալ չափով կարելի չե անել:

	Միջին չորություն	խոնավ	Թաց
Տարվա ստոր յեղանակին	4 մետր	3 մետր	2 մետր
» տաք յեղանակին	2 »	1 »	0,5 »

Յուզատու բույսերի շեղջի բարձրությունն այս նորմաների կիսից ավելի չպետք է լինի:

Հատիկը վորքան ավելի խոնավ լինի, չեքոն այնքան բարակ պետք լինի:

1) Կտրտուկ—պահեստի մեջ տախտակով կամ ցեմենտով իրար կողքի, աչք-աչք կտրատված տեղերն են: Մանր. քարզմ.

կորտուկներն այնպես պետք է շինել, վոր պահատի դրսի պատերից հեռու լինեն (արանք մնա), թե չե՛ պատերը դրսի ողի տաքության փոփոխությունը կհաղորդեն, վոր և կանդրադառնա պահվող հատիկի վորակի վրա:

Մերմացուն պարկերի մեջ պահելիս այնպես պետք է դարսել, վոր պատերի ու ծալքերի միջև ազատ անցուղարձի տեղ մնա և հնարավոր լինի հսկել պահվող հատիկի վրա: Ավելի լավ կլինի տոպրակների ծալքերի տակ փայտ դնել, մանավանդ այն պահեստներում, վորոնց հատակը ցեմենտ, ասֆալտ կամ աղյուս է:

Պարկերի մեջ պահվող սերմացուն պետք է դարսել առանձին կույտերով, ուղիղ, հորիզոնական շարքերով և պարկ-պարկի վրա: Բերանների կարը կամ կապը դրսի կողմից պետք է անել, վոր հատիկն ստուգելու համար հարմար լինի:

Պարկերի չուրաքանչյուր ծալքի լեկարությունը կախված է ընդհանուր քանակից. իսկ բարձրությունը՝ հատիկի տեսակից ու խոնավությունից:

Տարվա բոլոր յեղանակներին չոր հատիկի նորմալ դարսվածքը պետք է լինի 8—10 շաբա: Միջին չորություն ունեցող հատիկն ավելի լավ կլինի սառը յեղանակին՝ 6—8, իսկ տաք յեղանակին՝ 4—6 շաբա դարսել իրար վրա. խոնավ հատիկը սառը յեղանակին՝ 6 շաբա, տաք յեղանակին՝ 2—4 շաբա, թաց հատիկը՝ սառը յեղանակին՝ 4—6 շաբա, իսկ տաք յեղանակին պարկերը կանգնած դնել ու բերանները բաց թողնել:

Շենքը նեղ լինելու դեպքում կարելի չէ նաև ավելի բարձր դարսել, բայց միջին չորության հատիկը սառը յեղանակին 18 և տաք յեղանակին 10 պարկից

ավելի չպետք է լինի, խոնավը—սառը յեղանակին՝ 14 և տաք յեղանակին՝ 8, իսկ թացը—սառը յեղանակին՝ 10 և տաք յեղանակին՝ 4 պարկից վոչ ավելի: Չոր հատիկն ավելի բարձր կարելի չէ դարսել: Այսպես կարելի չէ դարսել հաճառը, ցորենը, վարսակը և դարին, իսկ վուշը հիշյալ նորմաների կիսից ավելի բարձր դարսել չի կարելի:

Ծալք դնելիս, պատերի ու ծալքերի մեջտեղն անպատճառ 70—100 սանտիմ. արանք պետք է թողնել, վոր թե աշխատանքը չխանգարվի և թե ազատ ող թաղա:

Թե տեսակավոր մաքրության և թե ֆիզիկական հատկությունների տեսակետից ամեն մի ծալքում անպատճառ միանման հատիկ պետք է լինի:

Ինչպես ամեն մի կորտուկ, այնպես էլ ամեն մի ծալք պետք է համարակալվի, այսինքն՝ վրան պետք է գրվի պարտիայի №-ը, հատիկի տեսակը, ծագումն ու քանակը:

Հատիկը բաց կարելի չէ պահել կամ պահեստի հատակի վրա շեղջ տալով և բոլորքն առանց լիքը պարկեր շարելու, կամ թե շաբա՞՝ այսպես կոչված՝ հորերի մեջ: Հատակի վրա շեղջ տալու դեպքում ամենից առաջ ուշադրություն պետք է դարձնել, վոր հատակը ձեղքեր չունենա, հատիկը տակը չթափվի: Հատիկը միայն չոր հատակի վրա կարելի չէ շեղջ տալ: Յեթե հատակը խոնավ է, ավելի լավ կլինի վրան տախաակ դնել, տախաակների վրա պարկ կամ խսիք փռել, ապա շեղջ տալ և շարունակ հսկել, վոր այդ պարկերը կամ խսիքները չոր ու մաքուր լինեն: Հատիկը միահավասար է լցվում, և շերտի հաստությունը հատիկի խոնավության համեմատ պետք է լինի: Յեթե հատիկը չոր է, կարելի չէ շեղջի բարձրությունը 3,5 և նույնիսկ 4 մետր անել: Թաց հատիկը վոչ մի դեպքում 0,5 մետրից ավելի չի կարելի լցնել: Ընդ-

հանրապետ՝ բաց պահելու դեպքում ել շեղջը նույն բարձրութիւնը կարող է ունենալ, ինչ վեր շահմարանների մեջ է։ Բաց պահելու դեպքում հատիկի և պատերի մեջտեղը 0,5 մետր արանք պետք է թողնել։ Այսպիսի արանքների պետք է թողնել պահեստի յերկարութեամբ և մեջտեղը։ Բաց պահելու դեպքում պետք է խուսափել միևնույն շինքի մեջ զանազան տեսակի հաց և նույնիսկ միևնույն հացի տարբեր տեսակներ դնելուց։

Յեթե շինքը պակաս է կամ հնարավորութիւն չկա շահմարաններ շինելու, այս դեպքում հատիկը հորերի մեջ կարելի չէ պահել։ Նախքան հատիկը հորերի մեջ լցնելը, բոլորքը մի շարք լիքը պարկ են շարում և ինչ ձևի ու մեծութեան հոր ուղում, լայն ձևի ու մեծութեան ել դուրս են բերում։ Շարքը պարկ ու կիսից է դրվում։ Առաջին շարքից գոյացած տարածութեան մեջ հատիկ լցնելուց հետո, յերկրորդ շարքն այնպես են դնում, վոր տակի շարքն աժրանա, վորից հետո երրից հատիկ են լցնում։ Առաջին և յերկրորդ շարքերն ուղիղ են դրվում, իսկ յերկրորդ շարքից սկսած՝ հորի պատերը մեջ են քաշում։ Պատերի բարձրութիւնը միջին հաշվով պետք է լինի 10 պարկ, Յեթե կասկած կա, վոր հատիկը կարող է հատակից խոնավութիւն քաշել, այս դեպքում ավելի լավ կլինի, ինչպես վերն ասացինք, հատակի վրա տախտակ փռել, վրան պարկ կամ խտր քաշել, ապա հատիկը լցնել։ Հորի պատերը պահեստի պատերից վորոշ չափով հեռու պետք է լինեն։

Հատիկը հորերի մեջ պահելիս շատ զգուշ պետք է լինել։ Հատիկը բաց շեղջ տալու դեպքում, ողի հետ ավել-

լի մեծ շփում է ունենում, ուստի և կարող է մեծ չափով խոնավութիւն ծծվել, վոր և կնպաստի հատիկի փչացմանը։

ՀԱՏԻԿ ՊԱՀԵԼՈՒ ՇԵՆՔՆ ԻՆՉ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐ ՊԵՏՔ Ե ԲԱՎԱՐԱՐԻ

Հատիկը կանոնավոր պահելու նպատակն է. 1. պահպանել հատիկի բոլոր արժեքավոր հատկութիւնները, վորոնք հատիկը պիտանի չեն դարձնում վորպես սերմացու և հնարավորութիւն են տալիս գործածելու վորպես պարեն և կեր։ 2. հատիկը պահել տեսակավոր այնպիսի մաքրութեամբ, ինչպիսի մաքրութեամբ պահ է տրված, յեթե պահելու համար նախատեսվում է տեսակավոր սերմացու։

Այս նպատակին կարելի չէ հասնել այն դեպքում, յերբ հատիկը կանոնավոր պատրաստված ու լավ սարքավորված է պահվում։ Իսկ հատիկ պահելու շինքն ինչպիսի շինք պետք է լինի։ Ամենից առաջ՝ չոր տեղ պետք է շինել, վոր շուրջը ջրեր չլճանան։ Գարնան հալչլոցից ու անձրևներից գոյացած ջրերը, վորոնք լճանում են հատիկանոցի շուրջը, պետք է ցամաքեցնել կամ փոքրիկ առվակներ (ջրտար) հանելով, կամ, ամենից լավ է, ջրատար խողովակներ դնելով։ Թե առվակները և թե խողովակները շատ մաքուր և կարգին պետք է պահվեն։

Հատիկանոցները վորոշ չափով հեռու պետք է կառուցվեն թե բնակելի շինքներից և թե այնպիսի շինքներից, վորոնք հրդեհի տեսակետից վտանգավոր են, ինչպես քրինակ՝ մարագ փուռ և այլն։

Տանիքը պետք է լինի ֆուր չծծող, կրակի դիմացող և տաքություն շատ չանցկացնող նյութերից:

Ամենալավ հատակն ասֆալտից կամ բետոնից պատրաստածն է, վորովհետև այսպիսի հատակը կարելի է այնպես հարթ, հավասար, առանց վորեն ճեղքվածքի անել, վոր վրան վոչ մի աղբ չկարողանա մնալ: Իսկ յեթե, ճարահատյալ, հատակը փայտից են անում, այն դեպքում պետք է աշխատել, վոր հարթ, հավասար և ամուր լինի: Մկներէ, առնետներէ ու միջատների դեմ կովելու, ինչպես և գետնի խոնավությունից ազատ պահելու համար հատակը գետնից մի քիչ բարձր պետք է անել: Յեթե յերկրուղ կա, վոր պատերն ու հատակը կարող են հիմքից խոնավություն ծծել, այս դեպքում ջրից պաշտպանող մեկուսիչներ պետք է դնել տակը: Պատերը նույնպես ուղիղ, հարթ և ամուր պետք է լինեն: Յեղած նյութերով—կիր ցեմենտ և այլն—ծակ ու ծուկը լավ պետք է լցնել-սվաղել: Առաստաղն ամուրք առանց ճեղքվածքների, բայց առանց ծեփի պետք է լինի, վորովհետև սովորաբար ծեփը թափվում և հատիկը կեղտոտում է: Յեթե արդեն կառուցված պահեստներն առաստաղ չունեն, պետք է շինել, վորովհետև առաստաղը չի թողնում թե արևի ճառագայթներից տաքացած տանիքի տաքությունը ներս ընկնի և թե կաթիլքի ժամանակ հատիկը թրջվի: Շենքն այնպես պետք է հարմարեցվի, վոր կարելի լինի ողափոխել: Ողափոխության համար կարելի է թե դռներն ու լուսամուտներն ողտադործել և թե հատուկ ողտաար խողովակներ շինել: Լուսամուտներն ու ծակերը պետք է լավ վանդակապատվեն, վոր թռչունները չկարողանան ներս մտնել: Թռչունների ներս մտնելը վոչ միայն

վտանգավոր է այն պատճառով, վոր պահեստում յեղածը կարող են փչացնել: ալ և այն պատճառով, վոր կարող են պահեստը կեղտոտել: Ողափոխության համար ավելի լավ կլինի հատիկանոցի դռները լերկուտակ անել—դրսինը՝ խուլ (լիք), իսկ ներսինը՝ վանդակապատ:

Լուսավորության տեսակետից պահեստներն այնքան էլ լուսավոր չպետք է լինեն: Լույսն այնքան պետք է լինի, վոր կարելի լինի անհրաժեշտ աշխատանքները կատարել: Ավելի լավ է արհեստական լուսավորություն անցկացնել և ապահովել յերդիկի վտանգից: Շենքի ուղղությունն ավելի լավ կլինի հյուսիսից-հարավ անել, յերկար կողմերը դարձրած արևելքից արևմուտք: Շենքն այս ուղղությամբ կառուցելիս, ամառն ավելի հավասարաչափ է տաքանում, վոր և հատիկ պահելու համար ելական նշանակություն ունի: Ավելի լավ կլինի դռները, ծակերն ու ողանցքները դեպի հյուսիս ու հարավ անել, վորովհետև այսպես շինելիս շնչը լավ է ողափոխվում: Անհրաժեշտ է բարձել-դատարկելու համար կառուցել թեկուղ հենց ամենապարզ ու մեքենայացված այնպիսի միջոց, վոր ամեն մի բոլակ կարելի լինի ավելի մեքենայացված ձևերի անցնել: Թե նոր պահեստ կառուցելիս և թե յեղածն ողտադործելիս նկատի պետք է ունենալ, վոր մի խորանարդ մետր ծավալի մեջ տեղավորվում է ցորեն՝ 7,4 ցենտներ, հաճար՝ 7,0 ցենտներ, գարի՝ 5,8 ց, վալսակը՝ 4,2 ց:

Ահավասիկ այն կարևորագույն պահանջները, վոր արվում են թե լավագույն հատիկանոց կառուցելու և

Թե կանոնավոր պահելու համար յեղած պահեստները հարմարեցնելու նպատակով:

ՀԱՏԻԿԱՆՈՑՆԵՐԻ ՁԵՎԵՐԸ

Պարզ բան է, վոր թե խնամքի բոլոր միջոցները, վորոնք հատիկը պաշտպանում են փչանալուց և թե հատիկի կանոնավոր պահելը հնարավոր են միայն սոցիալիստական սեկտորի տնտեսության լաջ պատրաստած պահեստներում:

Կոլտնտեսություններում պահեստներ շինելու համար նոր ձև է մշակված: Պահեստը կարելի չե շինել թե քարից և թե փայտից, 1000—3000 ցենտներ տարողությամբ: Նայած տեղական պայմաններին, հատիկանոցի պատերը կարելի չե շինել քարից, փայտից կամ աղյուսից:

1000 ցենտներանոց հատիկանոցն ունի 6 շտեմարան (բաժանմունք), ամեն մեկը 25-ական խորանարդ մետրանոց և յերկու հատ ել՝ 15-ական խորանարդ մետրանոց: Նկատի ունենալով, վոր 1 խորանարդ մետր հաճարը միջին հաշվով 0,7 տոնն է քաշում, իսկ վարսակը՝ 0,45 տոնն, հաճարի համար ստանում ենք 1261, վարսակի համար՝ 810 ցենտներ տարողություն:

Շտեմարանները բռնում են 81 քառակուսի մետր տարածություն, վոր բաժանված է 9 քառակուսիների, վորոնցից 8-ն զբաղեցնում են շտեմարանները, իսկ 9-րդում, վոր կենտրոնն է բռնում, հատիկի վերհան շխտն է կառուցված: Հատիկը վեր է բարձրանում լեբեղկալով (կարապ), վոր ամրացվում է վերհան շխտի անկյուններում կանգնած սյուների վրա: Հատիկ

ընդունելու համար շտեմարանների առաջ 48,5 քառակուսի մետրանոց մի շենք է շինվում, վորտեղից դուռ է թողնվում դեպի չարգախը: Շտեմարանների պատերը լինում են փայտից կամ տախտակից և ողավոխության համար անցքեր են ունենում: Հատակը տախտակից է ու գողավոր: Հատիկանոցի պատերը կարող են քարից կամ փայտից լինել: Փայտե պատերը պատվանդանի սյուների վրա չեն շինվում: Պատերի հաստությունը 18 սանտիմետր է: Կրծողներից (մուկ, առնետ և այլն) պաշտպանելու համար բոլոր սյուների վրա մետաղե գդակներ են դնում: Հատիկ լցնելու համար կտրտուկների վրա ճանապարհ (կամուրջ) են գցում և կողքերին բազրիքներ շինում, վոր բանվորները չընկնեն բաց կտրտուկների մեջ:

Հատիկ պահելու ամենալավ ձևն ելեվատորներում պահելն է: Ելեվատորներն ամենալավ կառուցված և սաքավորված պահեստներն են, վոր թե հատիկ պահելու և թե հատիկ վերհանելու, զտելու, չորացնելու և տեսակավորելու համար բոլոր հարմարություններն ունեն: Ելեվատորները շինվում են յերկաթուղու կայարանների ու նավահանգիստների մոտ և սոցիալիստական սեկտորի խոշոր տնտեսություններում: Ելեվատորներն ալյուսի շենքեր են, վոր հարյուրավոր տոնն հացահատիկ են պարտակում: Ելեվատորների բոլոր հարկերում ել շտեմարաններ են շինվում, վորոնք կոչվում են սիլոս: Սիլոսները վերևից պինդ ծածկվում են և լավ հարմարեցված են (միայն չոր հատիկը) յերկար ժամանակ պահելու համար: Հատուկ վերհաններով հատիկն ինքնիբեռն (մեխանիկորեն) բարձրանում է վե-

րէի հարկը և այնտեղից լցվում: Հատիկը վագոն բարձելու գործն էլ ե մեքենայնացված:

Կոլիկտիվ և խորհրդային տնտեսութունների աճումը հիմա շատ առաջ ե անցնում շինարարութեան տեմպերից: Ուստի յեթե լավ շինված հատիկանոցներ չկան, հատիկ պահելու համար ամենից առաջ պետք ե ոգտագործել կուլակային տնտեսութունների շենքերը, այն ե՝ պահեստները, սարայները և հենց բնակելի շենքերն էլ, յեթե ուրիշ բաների համար չեն ոգտագործվում: Գլուղ տեղեքում ծածկած ու դատարկ վանքեր, լեկեղեցիներ, ուխատեղեր շատ կան, վորոնք նույնպես հրաշալի կերպով կարող են ոգտագործվել սերմացուներ պահելու համար: Սրանց տանիքները մեծ մասամբ փայտից են և տաքութուն շատ չեն անցկացնում: Հարկավոր ե միայն փշը կտրտուկներ շինել: Իսկ յեթե կտրտուկներ չեն չի կարելի, այն ժամանակ պարկերով պետք ե ծալք դնել և այսպես պահել:

Այս միջոցները կարող են հանձնարարվել վորպես ժամանակավոր միջոցներ: Իսկ ամենից լավը՝ հատիկը կոլեկտիվ պահեստում պահելն ե:

Սերմացու հատիկը հասարակական պահեստներում պահելու առավելութունը հետևյալն ե.

1. ամբողջ գլուղի և նույնիսկ միջանի գլուղի սերմացու հատիկ պահելու համար այնպիսի պահեստներ կառուցել, վոր կանոնավոր պահելու բոլոր պահանջները բավարարի.

2. այսպիսի մի պահեստ կառուցելն ավելի եժան կնոտի, քան ամեն մի տնտեսութեան վանդակաման փոքրիկ փեթակներից շատերինը.

3. այսպիսի մի պահեստ, վորտեղ միջանի գլուղի սերմացու կպահվի, կարելի լի սարքավորել հատիկ դատող բոլոր տեսակի կարևոր մեքենաներով, վորոնք գլուղական մանր, բաժան-բաժան տնտեսութուններին բուրովին մատչելի չեն:

Սերմի դտումն ու տեսակավորումը կարելի լի կատարել մեխանիկական շարժիչի միջոցով, վոր թե աշխատանքի վորակը զգալի չափով կբարձրացնի և թե աբաղորդականութունը կլավացնի:

4. Բոլոր տեսակի կրծողները դեմ, վորոնց մասին կխոսենք քիչ հետո, կովելու գործն ավելի հաջող կարող ե դնալ, քան գլուղական առանձին խճուկ փեթակներում. հետևապես՝ կարելի լի հատիկը փշանալուց ազատ պահել և կորուստները մեծ չափով պակսեցնել:

5. ցանելուց առաջ հատիկը շատ հաջող կարող լի ախտահանվել և ախտահանիչ նյութ քիչ ծախսվել: Ախտահանութունը կարելի լի կատարել դանազան մեքենաներով, վոր մենատնտեսութունների ուժը չի պատի գնել: Յեւ արտադրողականութունը մեծ ե, մեքենաներով ախտահանելն ավելի ապահով կլինի, քան ձեռքով:

6. Հատկապես հատիկ պահելու համար ու լավ սարքած պահեստում հատիկի խնամքը շատ-շատ ե հեշտանում: Հատիկն ինքնիքն տաքանալու և փշանալու ամեն մի չերկ ուղ ինքնիրեն կարող ե վերանալ:

7. Հատիկը հրդեհից ապահովագրել կարելի լի միայն հանրային պահեստում: Գլուղական փոքրիկ շտեմարաններն այնքան վատ են շինված, վոր ախտեղ պահվող հատիկն ապահովագրելու հնարավորութուն չկա: Մեծ պարտիաների ապահովագրումն էլ եժան կնոտի:

ՀԱՏԻԿԱՆՈՅԻ ՈՒ ՀԱՏԻԿԻ ԽՆԱՄՔԸ

Թե պահելու համար լցրած ու դարձած հատիկը և թե հատիկանոցը հենց ինքը հարկավոր խնամք են պահանջում: Հատիկանոցների խնամքի գլխավոր պայմաններից մեկն այն է, վոր թե ներսից և թե դրսից չորս բոլորքը մաքուր պահվի:

Հատիկանոցի մոտ աղբի, դարմանի, ցախի կույտեր լինելը միանգամայն անթույլատրելի է, վորովհետև միկները և դանազան միջատների բուն կարող են դառնալ:

Արանք-արանք անհրաժեշտ է պահեստը թե հիմնովին և թե պարբերաբար մաքրել: Հիմնովին պիտի մաքրվի առնվազն տարին մի անգամ, գլխավորապես դարունն սկսվելուն պես, չեբբ դանազան ֆլաասատուները դեռ չեն արթնացել: Իսկ լեթե գարնանը չի կարելի հիմնովին մաքրել, ասպ պետք է դցել այնպիսի ժամանակ, յերբ պահեստները հատիկից աղատվում են, կամ թե, լցնելուց առաջ:

Հիմնովին մաքրելուց առաջ անհրաժեշտ է շենքն ախտահանել թուշավոր նութեր ծուխ տալու կամ սրակելու միջոցով: Բոլոր տեսակի միջատների ու կըրծողների դեմ գործադրվելիք ամենալավ միջոցը ծծմբածխածին ծուխ տալն է: Ծծմբածխածինն ամենաուժեղ թույնն է: Ուստի և դործադրելիս շատ և շատ զգուշ պետք է լինել: Ծծմբածխածին գործածելու ձևը ցույց է տրվում ստորև: Ծծմբածխածնով կարելի է ախտահանում կատարել նաև այն ժամանակ, յերբ պահես-

տում հատիկ կա: Մյուս թունավոր նութը—խլորապիրինը—կարելի է գործածել այն շենքերում, վորտեղ դեռևս հատիկ չկա, վորովհետև խլորապիրինը հատիկների ծլունակության վրա լավագույն է: Սերմացուն ախտահանելուց հետո քրեզենտով ծածկում են վոր չկեղտոավի և ապա սկսում են հիմնովին մաքրել: Սրած աղբը, փոշին ու վոստայնն ավելի լավ կլինի մի տեղ հավաքել և այրել:

Մաքրելուց հետո պատերը նոր հանդերձ կրով սպիտակացնում են և ծակոծուկը սվաղում կրի ավելի թանձր լուծույթով: Հատակի տակն էլ նոր հանդերձ կրի լուծույթ պետք է լցնել:

Պահեստում չեղած թե բոլոր փայտե տակնոցները և թե շտեմարանների տախտակները, լեթե քանդովի էն, լավ մաքրվում և ողորդվում են:

Նայած հավաքվող փոշուն, պահեստը պարբերաբար պետք է մաքրել, վորի ժամանակ մաքուր սրբում են թե պատերի ու առաստաղի և թե շտեմարանների պատերի, դռների ու մյուս տեղերի փոշին ու վոստայնը: Մաքրում են նաև բոլոր անկյունները, անցքերը և այլն: Հատակի տակն էլ պետք է լավ մաքրել, վոր զտնադան աղբակույտեր չհավաքվեն այնտեղ: Յեթե հատակի տակն այս դրության մեջ է, վարակի բուն է դառնում, այնտեղ ամեն տարի բազմաթիվ ֆլաասատուներ են առաջ գալիս, վորոնք անցնում են պահեստը:

Բացի շենքի խնամքից, պահեստներում պահվող սերմացվի խնամք էլ է հարկավոր: Մաքր դրած սերմացուն պետք է տեղափոխվի: Թե քանի անգամ պետք է տեղափոխվի, կախված է հատիկի խոնավութունից

ու տարվա յեղանակից: Հատկիւր վորքան խոնավ լինի, ծալքն անքան շուտ-շուտ պետք է տեղափոխվի: Նորմալ (14⁰)-ից վոչ ավելի) խոնավութիւն ունեցող սիրմացուն տարվա տաք յեղանակին յերեք ամիսը մի անգամ կարելի է տեղափոխել, իսկ խոնավ ու թաց հատիկը՝ առնվազն ամիսը մի անգամ:

Գարնան ժամանակ ծալքերի մեջ տաքութիւնը ցածր պահելու համար տեղափոխութիւնը պետք է կատարել այն դեպքում միայն, յերբ հատիկը տաքանում կամ ծլում է,

Թե պարկերով և թե բաց պահվող հատիկը պետք է պահպանել ողի և հատիկի ու պատերի խոնավութիւնից է, վորքան կարելի է, սառը պահել, Հենց այս պատճառով էլ թե հատիկանոցում և թե հատիկի տակ ողանցքներ պետք է սարքվեն:

Ողափոխութիւն կատարելիս էլ վորոշ կանոններ պետք է պահպանվեն: Հատիկն ամենից շատ գարունն ու աշունը, տաքութիւնը փոխվելու ժամանակ է փչանում: Չոր ու պարզկա ձմեռները նույնիսկ խոնավութիւնը բարձր հատիկը համեմատաբար լավ է պահվում:

Տաք ու խոնավ ողը սառը հատիկին դիպելիս, ինչպես գարունն է պատահում, շատ վտանգավոր է: Սառը հատիկին դիպելիս, ողը սառում է, և մեջը յեղած գոլորշին նստում է հատիկի վրա:

Հենց այս պատճառով էլ ողափոխութիւնը պետք է կատարել խիտ հետեւելով ողի և տաքութեան աստիճանին: Յերբ դրսի ողը խոնավ է, դուրսը մառախուղ է, անձրև է գալիս և ընդհանրապես ողը խոնավութեամբ լցված է, պահեստի դռները, լուսամուտներն ու ողանցքները պետք է փակ պահել, վոր դրսի խո-

նավ ողը բոլորովին չհասնի հատիկին: Պահեստն այն ժամանակ էլ պետք է փակ պահել, յերբ յեղանակը լավ է, պարզ ու տաք, բայց ցրտերից հետո հատիկը դեռ չի կարողացել տաքանալ և դրսի ողի տաքութիւնն ընդունել: Այս կարգը պետք է պահպանել նաև գարնանը, յերբ հատիկը հեշտութեամբ խոնավանում է: Ողափոխութեան համար դուռ ու լուսամուտն այն դեպքում միայն կարելի է բացել, յերբ դրսի ողը լավ չոր է և հատիկի տաքութիւնը դրսի ողի տաքութիւնից շատ չի տարբերվում:

Անկախ այն բանից, թե ինչպես է հատիկը պահվում և ինչ աստիճանի խոնավութիւն ունի, անհրաժեշտ է հսկել և հատիկի տաքութիւնը չափել: Հատիկի տաքութիւնը վորոշելու ամենալավ միջոցը փայտի մեջ հագցրած ջերմաչափը 30 — 40 բույս հատիկի մեջ պահելն է: Յեթե ջերմաչափ չկա, հատիկի տաքութեան աստիճանը կարելի է վորոշել կամ ձեռքը հատիկի մեջ դնելով կամ ձողի միջոցով, իսկ ծալքահեղ դեպքում՝ փայտե ձողի միջոցով: Բաց կամ պարկերի մեջ պահվող հատիկի մեջ հիշյալ նպատակով դանադան տեղից մետաղե ձողեր են դնում, վորոնք ամեն որ հանում—շոշափում են: Տաքացած մետաղե ձողն ապացուցում է, վոր դրված տեղի հատիկը տաքացել է: ձողերի տեղն ամեն որ փոխում են: Այսպես էլ փայտե ձողերի միջոցով է տաքանալը վորոշվում:

Յեթե ստուգելու ժամանակ պարզվի, վոր պարկերի մեջ պահվող հատիկը տաքացել է, ամբողջ պարտիան իսկույն պետք է ստուգել և պարկերի հատիկը դատարկել:

Գատարկելիս ծորը բարակ պետք է լինի և փակ-

ված շենքի հատակի վրա դատարկվի, իսկ յերբ լեղանակը լավ ե՛ր բացոթյա և բրեզենտների վրա ու լավ ողափոխվի:

Տաքանալու առաջն առնելու համար, տեղափոխության ժամանակ պարկերը հատակի վրա կանգնեցնում և լայնությամբ ու յերկայնությամբ հատակի վրա մի քանի անգամ շուռ-մուռ տալով ու զլորելով՝ թափ են տալիս: Տեղափոխելու ժամանակ պետք ե աշխատել, վոր ծալքի տակի պարկերն ընկնեն լերեսը, իսկ լերեսինը՝ տակը: Յեթե պարկերը տափակին են դըրված, պետք ե դարձնել կողքի վրա և ընդհակառակը: Յեթե կասկած կա, վոր ծալքի մեջ պարկերը կաբող են տաքանալ, կանգնեցրած պարկերը միաժամանակ թողնում են, վոր լավ ողափոխվի ու չորանա:

Յեթե պարզվում ե, վոր կտրտուկներն միջ հատիկը տաքանում ե, ողափոխելու համար զանազան միջոցներ են գործ դնում: Ամենից առաջ՝ հատիկը պետք ե թիռն տալ:

Թիռն պետք ե տալ չոր ու պարզ յեղանակին և դուռ ու լուսամուտը բաց արած: Առանձնապես շուտ պետք ե թիռն տալ աչն դեպքում, յերբ հատիկի տաքությունը բարձրացած ե, վորովհետև այս դեպքում հատիկն այրվելուց փչանալու յերկյուղն ավելի շատ ե:

Յերբ հատիկը տաքանում ե, ավելի լավ ե քամհար կամ դտող մեքենայով միջանի անդամ մտնել: Լավ թիռն տալիս, հատիկի տաքությունը միջանի աստիճան իջնում ե ու խոնավությունը 1—20% պակսում:

Շտեմարանների մեջ պահվող հատիկն ողափոխելու համար, հատուկ ողատար խողովակներ են դնում, վորոնք շինված են լինում ակոսած, լերեք տախտակից

ու ծակոտիներով: Այս խողովակների ծայրերը պետք ե դուրս դան պատերից:

Փեղկածն կտրտուկներ ել են շինվում: Այս դեպքում տախտակի ցածի պոռնկը դեպի ներս են անում, վոր հատիկը չթափվի: Լավ ողափոխելու համար, ծայրահեղ դեպքում ողանցք կարելի չե պատրաստել կտրտուկի լայնությամբ ու յերկայնությամբ լավ չորացրած փայտե ձողեր շարելով, վորոնք կարելի չե ողղահայաց ել տնկել:

ՎԵԱՍՍԱՏՈՒՆԵՐՆ ՈՒ ՊԱՅԲԱՐԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Միայն լավ չափանույց չի, վոր պահեստի մեջ հատիկը փչանում ե: Հատիկին մեծ ֆրաս են հասցնում զանազան ֆրասատուներ, վորոնց մեջ աչքի ընկնող տեղ են բռնում կրծողները—առնետը, սուկը, ալլև աչն միջատները, վորոնք կոչվում են պահեստի ֆրասատուներ:

Հատիկի փչացումը չերբեմն մինչև 25⁰/₀-ի չե հասնում: Վնասված հատիկը վոչ միայն քաշն ե պակսեցնում, ալլև միջի սննդաբար ու կերի արժեքավոր հատկություններն ել ե կորցնում, վորովհետև ֆրասատուներն իրենց կղկղանքով ապականում են այն: Վնասվածքները հատիկի նշանակությունն ել են պակասեցնում: Վնասված հատիկն արժեքից ընկնում ե, ուրեմն՝ տնտեսության յեկամուտն ել պակասում ե: Այս պատճառով ել հատիկի ֆրասատուների դեմ ամենաանխնա կերպով պետք ե կռվել:

Մուկն ու առնետը: Պահեստի հատիկը շատ անգամ մկներից ու առնետներից ե փչանում: Հատիկն առնե-

տի գլխավոր կերակուրն է, թեև ուրիշ բուսական ու կենդանական կերակուրն էլ և հաճույքով ուտում:

Առնետի բազմաճյուղի անպատմելի յե—6-ից մինչև 23 ձագ է բերում, իսկ միջին հաշվով, տարեկան 6 անգամ բերում է: Հաշվելով ամեն մի բերելուն 8-ական ձագ և նկատի ունենալով, վոր նոր ձագերը 3—5 ամսական հասակում արդեն սկսում են ծնել՝ կտեսնենք, վոր մի դույզ տոնետի սերունդն 880 հատի կարող է հասնել: Բարենաջող պայմաններում այս թիվն էլ ավելի կարող է լինել:

Մկներին ու առնետների դեմ կապելու միջոցները կարող են լինել նախազգուշական և վոչնչացնող:

Նախազգուշական միջոցների շարքն են դասվում պահեստները կանոնավոր պատրաստելու և հարմարեցնելու այն միջոցները, վորոնք ցույց են տրված վերը: Սակայն ձեռք առնելով կրծողներին պահեստ չթողնելու անհրաժեշտ միջոցները՝ միաժամանակ հոգ պետք է տանել, վոր հատիկանոցի շուրջն ու մոտերքը վոչ աղբակույտ լինի, վոչ էլ կեղտահոր, վորոնք կրծողների բուն են հանգիստանում:

Վորպեսզի մոռնան ու առնետը պահեստ մտնելու ճանապարհ չունենան, թե հիմքը և թե պատերն այնպես պետք է դնել, վոր ծակելու աեղ չլինի: Ավելի լավ կլինի ներքին հատակը բետոնից անել: Դռներն ամուր պետք է կաշն կշտանոցներին, իսկ ներքինց ավելի լավ կլինի չերկաթ քաշել:

Թե այն շենքերում, վոր արդեն կառուցված են և թե այնտեղ, վորոնք հարմարեցվում են հատիկի համար, դռները, պատերն ու հատակն այնպես պետք է

նորոգել, վոր ներս մտնելու համար կրծողների բոլոր ճանապարհները կտրվեն:

Բացի նախազգուշական միջոցներից, վոչնչացնող միջոցներ էլ պետք է ձեռք առնել, այլ կերպ ասած՝ կրծողներին թունավորել:

Կրծողներին թունավորելու համար ամենից շատ անխաթթու բարիոն և սպիտակ միշյակ են գործածում: Թե մեկը և թե մյուսը կարելի է ձեռք բերել կոոպերացիայից, ինչպես և փաստառուների դեմ կովող՝ բաժնետիրական ընկերությունից (ՈԲՎ):

Միշյակային թթու նատրի, ֆոսֆոր և ստրիխն էլ են գործածում, բայց մարդկանց և անասունների համար սրանք վտանգավոր են:

Թունը գործ են ածում գրավչանյութ պատրաստելու համար: Գրավչանյութը պատրաստված պետք է լինի լավորակ մթերքներից, վորովհետև կրծողները վոչ մգլած հացի չեն մոտենում, վոչ էլ փչացած մսի:

Ավելի լավ է գրավչանյութը գիշերը դնել, վոր կրծողներն ազատ կարողանան ուտել: Միայն թե բոլոր նախազգուշական միջոցները պետք է ձեռք առնել, վոր ընտանի կենդանիները գրավչանյութից չուտեն: Այս բանի առաջն առնելու համար, ավելի լավ է գրավչանյութերի վրա պառնակները ծալած չերկաթե բանկա կամ մի ուրիշ աման կործել և նույնիսկ այնպիսի հարմարեցված տախտակ դնել, վոր կրծողները կարողանան ազատ ներս մտնել և գրավչանյութն ուտել:

Ահավասիկ գրավչանյութ և քաշի միաժողներ պատրաստելու միջանի դեղատոմս:

1. Յերկու բաժին հացի փափուկ միջուկ, մի բաժին արևածաղկի յուղ, մի բաժին շաքարավաղ խառ-

նում են իրար և մի բաժին ածխաթթու բարիոն լըց-
նում վրան:

2. Համասար չափով տավարի միս ու հացի փա-
փուկ միջուկ միասին համեմում են և հետը թուլն-
խառնում:

Այս գրավչանյութերն առնետների համար են դոր-
ծադրվում: Մկների համար գրավչանյութն այսպես
կարելի յե պատրաստել: Յերկաթե ամանի մեջ մի կիլո
գարու, վարսակի կամ հաճարի հատիկ են լցնում ու
վրան սոսնձի շիտթ ավելացնում, վորից հետո 100
գրամ ել սպիտակ միշյակի փոշի յեն լցնում և ամբողջը
միասին լավ խառնում—3 ժամ այսպես թողնում են,
ապա չորացնում ու շաղ են տալիս ընկերը: Վորպեսզի
թունավորված հատիկն առողջից ջոկնվի, ռխրա յեն
քսում: Կրծողներին դեմ կովելու գրավչանյութերը շատ
շատ են, վորոնց դեղաառնանքը կարելի յե առնել կամ
հողմարմիններից, կամ փասատուների դեմ կովող մաս-
նագետներից:

Բացի թունավոր գրավչանյութերից, առնետի ու
մկան տիֆի բացիլներով վարակված գրավչանյութեր
ել են դործածվում:

Ավելի լավ ե թարմ գրավչանյութ դործածել, վո-
րովհետև թարմ ժամանակ ուժեղ կերպով ե ներգոր-
ծում: Միաժամանակ հարկավոր ե, վոր կրծողի որդա-
նիդմի մեջ, վորքան կարելի յե, գրավչանյութ շատ
մտնի:

Գրավչանյութն ամբողջ շենքի մեջ միանգամից
այնպես պետք ե շաղ տալ, վոր այնտեղ մտնող բոլոր
կրծողներն ել ուտեն:

Բացիլներով վարակված գրավչանյութերը թեև

մարդկանց համար այնքան ել վտանգաբար չեն, բայց
ելի հենց, բաղադրությամբ մեջ մտնող բացիլները կու-
տալիս, կարող են լուծ և աղիքների խանգարում առաջ
բերել: Ուրեմն՝ գրավչանյութերի վրա աշխատելիս
զգուշ պետք ե լինել: Այն ամանը, վորի մեջ գրավչա-
նյութ ե պատրաստվել, ջրի մեջ պետք ե լեռացնել
կամ առք ջրով լվանալ:

Կրծողների դեմ կովելու համար տեսակ-տեսակ թա-
կարդներ են դործածում, վորոնք կարելի յե կամ տնա-
կան ձեով պատրաստել կամ ծախ առնել:

Պահեստի զանազան այլ փասատուներն ել են հա-
տիկը սաստիկ փչացնում: Նրանցից ամենազխտավոր-
ների շարքն են դասվում:

Պահեստի սուրմուռը: Մուգ-կինամոնագույն (դարչ-
նագույն) մի բլեղ ե, վոր ապրում ե այն շենքերում,
վորտեղ հատիկ ե պահվում: Նա հատիկի մեջ ե ձու
ածում, վորի համար հատիկի մեջը փորում և ձու ա-
ծելուց հետո լորձոնքով կպնում ե: 10—12 որից
հետո ձվից թրթուր ե դուրս դալիս և կերակրվում ե
հատիկի ալյուրե մասերով: Թրթուրը հենց հատիկի
մեջ ել դառնում ե հարսնյակ, հաբսնյակից ել՝ բլեղ-
իդեղը կատարելապես զարգանում և մոտավորապես 40
որվա ընթացքում:

Բլեղն ամենից շատ փաստում ե խոնավ և աաքացող
հատիկը: Չոր հատիկը քիչ ե փաստում: Մուրմուրն
առանց բան ուտելու կարող ե 40 որ ապրել և 12—14
որ ջրի տակ մնալ:

Պահեստի ճեղքանքը շատ մեծանալիս, հացին մի-
տեսակ պղնձի հոտ ե կպնում: Հենց այս հոտից ել
կարելի յե իմանալ, վոր պահեստում շնածանձ կա:

Հնաճանճն աշխատեալ եւ բազմաւում. եզր ձու յե ածու ճատիկի կեղևի տակ կամ ուղղակի վրան: Զվից դուրս յեկած թրթուրը, վոր հատիկի միջուկով ե կե-րակրվում, 9 — 12 որ հետո դառնում ե հարսնյակ, հարսնյակից ել՝ շնաճանճ Դարենպաստ պայմաննե-րում շնաճանճի զարգացումը 14 — 17 որում ե ավարտ-վում, բայց կարող ե 4 շաբաթ ել տեւել:

Յեթե պայմանները բարենպաստ չեն, շնաճանճերի վրա մի ուրիշ տեսակի հարսնյակներ են առաջ գալիս, վորոնք կարող են անբարենպաստ պայմաններում յեր-կար ապրել: Պահեստում պահվող կտրտուկին շնաճանճն եյական մեծ ֆուսս ե տալիս:

Հացի կամ նախիկի ցեցը շատ նման ե այն ցեցին, վոր սենյակի մեջ թուշում ե հագուստներն ու բրդե իրերը փշացնում ե: Թրթեռնիկը դաշտում հասկերի կե-ղևի վրա յե ձու ածում, կամ թե պահեստում՝ հատիկի վրա: Զվերից թրթուրներ են դուրս գալիս ե ուտում այն հատիկը, վորի միջից դուրս են յեկել: Ուտելուց հետո սողում են հարևան հատիկների վրա: Մի թըր-թուրը 20 — 30 հատիկ կարող ե փշացնել: Հենց հատիկ-ների կերած ու լորձուռնքով, կպցրած տեղերն ել դառնում են թրթուրների բուն: Թրթուրները միայն յերեսի հատիկներն են փաստում, իսկ շեղջի մեջ չեն մտնում:

Պահեստի այս ֆուսսատուների դեմ կովկալում ամենա-եփան ու մատչելի միջոցը շենքերն ու ամանները մա-քուր պահելն ե:

Պահեստի թե հատակի ե թե պատերի բոլոր ծակ-ուծուկը լավ պետք ե սվազվեն: Փոշին, վոստայնն ու աշատեղ-այնտեղ հավաքված աղբը լավ պետք ե մաք-րել: Ավելի լավ կլինի կտրտուկները քանդովի անել,

վոր տախտակները դուրս տանելը, լավ մաքրելն ու ողափոխելը հեշտ լինի:

Ամռան չոր յեղանակին կամ ձմռան պարզկա որե-րին ավելի լավ ե դռները, լուսամուտներն ու ողանցք-ները բաց անելով միջանցիկ քամիներ առաջացնել:

Մաքուր պետք ե պահել վաշ միայն շենքը, այլև հատակի տակը, վոր հաճախ ամեն տեսակի ֆուսսատու-ների բուն ե դառնում: Հատակի տակը պետք ե մաք-րել ե նավթի ու կրի լուծույթ քսել: Վեց քառակուսի մետրի համար վերցնում են 4 կիլոգրամ կիր ե 800 գրամ նավթ:

Պահեստի հատակը կառուտիկի սողայի 10 տոկոսյա լուծույթով լավ պետք ե վաճալ, իսկ պատերին ու առաստաղին նավթի եմուլսիա սրսկել: Եմուլսիան աշխատեալ են պատրաստում: Զանգցրած կիրը ջրով քիչ թրջում են, վոր թանձր դանդված ստացվի: Ստացված դանդվածի վրա նավթ են լցնում ե շարունակ խառ-նում: Խառնուրդ պատրաստելու համար վերցնում են 3 — 3,5 կիլոգրամ կիր, 12 լիտր ջուր ե 800 գրամ նավթ: Թե եմուլսիան ե թե կառուտիկի սողան ավելի լավ ե սրսկիչով սրսկել:

Աշխատելիս պետք ե զգուշ լինել, վոր ձեռքերին ու յերեսին կիր ու սողա չդիպչեն, վորովհետև կաշան են անում: Աչքերին պահպանող ակնոցներ պետք ե դնել:

Իսկ ամանները պետք ե մաքրել կոշտ խոզանակով կամ թափ տալով: Պարկերը պետք ե շուռ տալ ե դըր-սից ու ներսից լավ մաքրել:

Չոր հատիկն ավելի քիչ ե ֆուսսվում: Ուրեմն՝ ա-

վելի լավ կլինի պահեստ լցնելուց առաջ հատիկը լավ
շորացնել:

Այս բոլոր միջոցները հնարավորութուն են տալիս
հատիկը պաշտպանել ֆլասատուների հարձակումից և
խանգարում են նրանց արագ զարգացումը: Բայց յեթե
ֆլասատուները պատերի մեջ շատացել են, այս միջոց-
ներով վոչնչացնելն այլևս հնարավոր չի: Վնասատու-
ներին կատարելապես վոչնչացնելու համար հատիկն ու
շենքը թունավոր դադերով են ախտահանում: Վնասա-
տուների դեմ կովելու լավագույն միջոցներից մեկը
շենքը ծծմբածխածնով ախտահանելն է:

Միայն պետք է աչքի առաջ ունենալ, վոր ծծմբ-
ածխածինը շատ թունավոր է: Նրա գոլորշիներն իս-
կույն տարածվում են ողի մեջ և կրակից պայթուն
են առաջ բերում: Ուրեմն՝ ծծմբածխածին բանեցնե-
լիս բոլորովին չպետք է թույլ տալ, վոր մոտը ճրագ,
զլանակ և այլ բաներ լինեն:

Այն շենքը, վոր ուղում են ախտահանել, բոլոր
անցքերը պինդ փակում են և ծակուծուկը սվաղում:

Լավ չպատրաստած փայտե պահեստներին ծծմբա-
ածխածնի ծուխ առն ոգուտ չունի, վորովհետև հնա-
բավոր չի լինում բոլոր ծակուծուկն ինչպես կարգն է
փակել, և դրսից յեկող ողը չի թողնի, վոր ֆլասատուները
վոչնչանան: Քամի լեղանակին նույնիսկ լավ սվաղած
պահեստների մեջ է փչում: Ծուխ տալու համար ավելի
լավ է այնպիսի ժամանակ ընտրել, վոր քամի չլինի:
Հողե կամ ապակե ամանների մեջ լցրած ծծմբածխա-
ծինը պահեստում բարձր տեղ են դնում—դարակների,
պարկերի կամ կտրտուկների մեջ լեղած հատիկի վրա:

Լցնելն ու դնելը մեկ պետք է լինի, վորից հետո պետք
է ծածկվի վերջին դուռն ու նույնիսկ բանալու անցքը
լավ սվաղվի: Ծծմբածխածնի գոլորշին ողից ծանր է,
վորի պատճառով ել ցած է իջնում: Դատարկ պահես-
տի համար միջին հաշվով վերցնում են 50—80 գրամ
ծծմբածխածին, իսկ լիքը պահեստի համար՝ 1 խորա-
նարդ մետրին 150—250 գրամ: Միջատներին կոտո-
րելու համար 10 ժամ գոլորշիացնելը բավական է:
Ցեթե ամբողջ շենքն է ախտահանվում, ավելի լավ է
24—48 ժամ պահել: Ախտահանելուց հետո շենքն զգու-
շությամբ պետք է բաց անել, վոր չթունավորի:

Շենքը բաց անելուց հետո միջանցիկ քամիների
միջոցով 3—6 ժամ պետք է ողափոխել: Հատիկն ու
շենքն ախտահանելու համար ծծմբադաղ ել են գործա-
ծում, բայց սրա գոլորշին ծուխակության վրա վատ
է ազդում: Խլորապիկրինն ել ծուխակության վրա վատ
է ազդում, վորի պատճառով ել այն գործ են ածում
շենքն ախտահանելու համար, յերբ այնտեղ հատիկ
չկա: Խլորապիկրինի գոլորշին խիստ թունավոր է և
ողից ծանր, վորի պատճառով ամենից առաջ նստում
է ամենացածր առարկաների վրա և հետո վեր բարձ-
րանում: Խլորապիկրինի գոլորշին վոչ այրվում է, վաչ
եկ պալթում, վորով ավելի լավ է տարբերվում ծծմբա-
ածխածնի գոլորշուց:

Շենքն ու հատիկը ախտահանելու աշխատանքը
հմտություն է պահանջում: Գյուղական մենատնտե-
սությունների մեջ ախտահանումը միանգամայն ան-
ողտադործելի է: Ախտահանումը մատչելի չէ միայն
սոցիալիստական սեկտորի և այն չքավորամիջակային
տնտեսություններին, վորոնք իրենց հատիկը կոլեկ-
տիվ կամ հանրային պահեստներում են պահում:

վելի լավ կլինի պահեստ լցնելուց առաջ հատիկը լավ չորացնել:

Այս բոլոր միջոցները հնարավորութուն են տալիս հատիկը պաշտպանել ֆլասատուների հարձակումից և խանգարում են նրանց արագ զարգացումը: Բայց յեթե ֆլասատուները պատերի մեջ շատացել են, այս միջոցներով մոչնչացնելն այլևս հնարավոր չի: Վնասատուներին կատարելապես մոչնչացնելու համար հատիկն ու շենքը թունավոր դադերով են ախտահանում: Վնասատուների դեմ կովելու լավագույն միջոցներից մեկը շենքը ծծմբածխածնով ախտահանելն է:

Միայն պետք է աչքի առաջ ունենալ, վոր ծծմբածխածինը շատ թունավոր է: Նրա գոլորշիներն իսկույն տարածվում են ողի մեջ և կրակից պայթում են առաջ բերում: Ուրեմն՝ ծծմբածխածին բանեցնելիս բոլորովին չպետք է թույլ տալ, վոր մոտը ճրագ, գլանակ և այլ բաներ լինեն:

Այն շենքը, վոր ուղում են ախտահանել, բոլոր անցքերը պինդ փակում են և ծակուծուկը սվաղում:

Լավ չպատրաստած փայտե պահեստներին ծծմբածխածնի ծուխ ապրն ոգուտ չունի, վորովհետև հնարավոր չի լինում բոլոր ծակուծուկն ինչպես կարգն է փակել, և դրսից յեկող ողը չի թողնի, վոր ֆլասատուները մոչնչանան: Քամի լեղանակին նույնիսկ լավ սվաղած պահեստների մեջ է փչում: Ծուխ տալու համար ավելի լավ է այնպիսի ժամանակ ընտրել, վոր քամի չլինի: Հողե կամ աղակե ամանների մեջ լցրած ծծմբածխածինը պահեստում բարձր տեղ են դնում—դարակների, պարկերի կամ կտրտուկների մեջ լեղած հատիկի վրա:

Լցնելն ու դնելը մեկ պետք է լինի, վորից հետո պետք է ծածկվի վերջին դուռն ու նույնիսկ բանալու անցքը լավ սվաղվի: Ծծմբածխածնի գոլորշին ողից ծանր է, վորի պատճառով ել ցած է իջնում: Դատարկ պահեստի համար միջին հաշվով վերցնում են 50—80 գրամ ծծմբածխածին, իսկ լիքը պահեստի համար՝ 1 խորանարդ մետրին 150—250 գրամ: Միջատներին կոտորելու համար 10 ժամ գոլորշիացնելը բավական է: Յեթե ամբողջ շենքն է ախտահանվում, ավելի լավ է 24—48 ժամ պահել: Ախտահանելուց հետո շենքն զգուշությամբ պետք է բաց անել, վոր չթունավորի:

Շենքը բաց անելուց հետո միջանցիկ քամիների միջոցով 3—6 ժամ պետք է ողափոխել: Հատիկն ու շենքն ախտահանելու համար ծծմբազագ ել են գործածում, բայց սրա գոլորշին ծուռնակության վրա վատ է ազդում: Խլորապիկրինն ել ծուռնակության վրա վատ է ազդում, վորի պատճառով ել այն գործ են ածում շենքն ախտահանելու համար, յերբ այնտեղ հատիկ չկա: Խլորապիկրինի գոլորշին խիստ թունավոր է և ողից ծանր, վորի պատճառով ամենից առաջ նստում է ամենացածր առարկաների վրա և հետո վեր բարձրանում: Խլորապիկրինի գոլորշին մոչ այրվում է, մոչ ել պայթում, վորով ավելի լավ է տարբերվում ծծմբածխածնի գոլորշուց:

Շենքն ու հատիկը ախտահանելու աշխատանքը հմտություն է պահանջում: Գլուղակա մենատնտեսությունների մեջ ախտահանումը միանգամայն անողտադործելի է: Ախտահանումը մատչելի չէ միայն սոցիալիստական սեկտորի և այն չքավորամիջակային տնտեսություններին, վորոնք իրենց հատիկը կոլեկտիվ կամ հանրային պահեստներում են պահում:

Այս աշխատանքը սովորաբար կատարում են մասնագետները, կամ, սրանց ղեկավարութիւնը՝ մի ուրիշը՝ իսկ գյուղական մասը, բաժան-բաժան տնտեսութիւններին փնտաւորողների դեմ կռիւնքը բոլորովին անմատչելի յե վոչ միայն այն պատճառով, վոր փեթականման փոքրիկ շտեմարաններն այնպես հարմարեցված չեն, վոր կարելի լինի այնտեղ պայքար կազմակերպել։ Մանր տնտեսութիւնը յեթե նույնիսկ փորձ ել անի պայքար մղելու, դարձյալ անողորմ կլինի, վորովհետեւ հարեան շենքի փնտաւորողները պահեստը շատ շուտով կլցնեն։

Այսպիսով՝ այստեղ ել այն համոզմունքին ենք դառնում, վոր գյուղական չքավորա-միջակային տնտեսութիւնը բարելավելու միակ միջոցը կոլտնտեսութիւնների մեջ միանալն ե։

Միայն սոցիալիստական տնտեսութիւնը կարող ե հատիկը լավ ու կանոնավոր չորացնել, պահելու համար միանգամայն հարմար պահեստ կամ շտեմարան շինել, կանոնավոր խնամքի գործը գլուխ բերել ու հատիկի փնտաւորողների դեմ կռիւնք ե, այսպիսով՝ հատիկի կորուստը նվազագույնի հասցնել։

Թարգմ. ԳԱՐ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ
Խմբ. Ս. ՅԵՐԿԱՆՅԱՆ

Սրբազրեց Գար. Հակոբյան

Տիրաժ 2300, Հրատ. № 2505, Փորձատ 61/2 X 101/2

Պետերատի տպարան. Գլավիտ № 8078 (Դ) Պատվեր № 559.

<< Ազգային գրադարան

NL0282446

18688

ԳԻՆԸ 35 Կ.

պր
80 a

Сушка зерна и подготовка зернохранилищ

Госиздат ССР. Армении
Эривань 1933